

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/124/142-145>

Samir Cəfərov

Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin Şəki filialı

<https://orcid.org/0009-0000-6841-7863>

samir.ceferov.2026@mail.ru

Soyuq müharibədən sonra global güc mübarizəsinin yeni mərhələsi (1991–2025)

Xülasə

1991-ci ildə SSRİ-nin dağılması ilə başa çatan Soyuq Müharibə beynəlxalq sistemdə dərin struktur dəyişikliklərə yol açaraq global güc mübarizəsinin yeni mərhələsini formalaşdırdı. ABŞ-ın hegemonluğu ilə xarakterizə olunan təkqütblü düzən qısa müddət ərzində beynəlxalq təhlükəsizlik arxitekturasının əsas çərçivəsini təşkil etsə də, 2000-ci illərdən başlayaraq Çinin sürətli iqtisadi yüksəlişi, Rusiyanın regional revanşist ambisiyaları və Avropa İttifaqının geosiyasi kimlik axtarışları güc balansının çoxqütblü istiqamətə doğru dəyişməsinə səbəb oldu. Bu dövrdə global sistemdə rəqabət yalnız hərbi sahədə deyil, həm də iqtisadi, texnoloji, ideoloji və informasiya müstəvilərində genişlənərək kompleks xarakter qazandı.

2008-ci il global maliyyə böhranı ABŞ və Qərbin iqtisadi üstünlüyünün nisbi zəifləməsinə, buna paralel olaraq Çin tərəfindən “Bir Kəmər, Bir Yol” kimi genişmiqyaslı geoiqtisadi layihələrin həyata keçirilməsinə yol açdı. Rusiya isə 2014-cü il Ukrayna böhranı və 2022-ci il hərbi eskalasiyası ilə Avro-Atlantik məkanında güc mübarizəsini kəskinləşdirdi. Eyni zamanda, Yaxın Şərqdə regional güc mərkəzləri — Türkiyə, İran, Səudiyyə Ərəbistanı — global dinamika təsir imkanlarını artırdı. Hindistanın yüksələn rolu və Cənubi Asiyada geosiyasi rəqabətin dərinləşməsi də beynəlxalq sistemin çoxqütblü xarakterini gücləndirdi.

Açar sözlər: *soyuq müharibə, global mübarizə, təkqütblü sistem, ABŞ, Çin, Rusiya, rəqabət, geoiqtisadiyyat*

Samir Jafarov

Shaki Branch of Azerbaijan State Pedagogical University

<https://orcid.org/0009-0000-6841-7863>

samir.ceferov.2026@mail.ru

A New Phase of Global Power Struggle after the Cold War (1991–2025)

Abstract

The Cold War, which ended with the collapse of the USSR in 1991, led to profound structural changes in the international system and shaped a new phase of the global power struggle. Although the unipolar order characterized by the hegemony of the United States formed the main framework of the international security architecture for a short time, starting from the 2000s, the rapid economic rise of China, Russia's regional revanchist ambitions, and the European Union's search for geopolitical identity led to a shift in the balance of power toward a multipolar direction. During this period, competition in the global system expanded not only in the military field but also in the economic, technological, ideological, and informational spheres, acquiring a complex character.

The 2008 global financial crisis led to the relative weakening of the economic dominance of the United States and the West, and in parallel, China launched large-scale geoeconomic projects such as “One Belt, One Road.” Russia, on the other hand, intensified the power struggle in the Euro-Atlantic space with the 2014 Ukrainian crisis and the 2022 military escalation. At the same time, regional power centers in the Middle East—Turkey, Iran, and Saudi Arabia—increased their ability to influence global dynamics.

Keywords: *cold war, global struggle, unipolar system, United States, China, Russia, competition, geoeconomics*

Giriş

1991-ci ildə SSRİ-nin süqutu ilə başa çatan Soyuq Müharibə beynəlxalq sistemin strukturunda fundamental dəyişikliklər yaratdı və yeni qlobal güc dinamikalarının formalaşmasına zəmin hazırladı. Bu dönüş nöqtəsi beynəlxalq münasibətlər tarixində təkqütblü dünya nizamının qısa müddətli hegemonluğu ilə müşayiət olunsa da, zamanla dövlətlərin iqtisadi potensialı, hərbi-siyasi ambisiyaları, texnoloji inkişaf səviyyəsi və regional iddiaları əsasında çoxqütblü güc arxitekturasının təşəkkül tapmasına gətirib çıxardı. Xüsusilə 2000-ci illərdən başlayaraq Çin, Hindistan, Türkiyə, Braziliya kimi yüksələn güclərin qlobal iqtisadiyyatda payını artırması, Rusiyanın öz təsir dairəsini bərpa etməyə yönəlmiş siyasəti və Avropa İttifaqının strateji avtonomiyaya dair çağırışları yeni güc balansının formalaşmasında mühüm rol oynadı ("The Post-War Evolution of Globalisation and International Order", 2025).

Beynəlxalq sistemin bu transformasiyası mübarizəni yalnız hərbi sahədə deyil, həm də iqtisadi, siyasi, informasiya, enerji və texnoloji məkanlarda çoxsahəli rəqabət formasına keçirdi. ABŞ–Çin strateji qarşıdurması tədricən qlobal siyasətin əsas struktur elementi halına gələrək ticarət müharibələri, texnoloji sanksiyalar, 5G, yarımkeçirici istehsalı və süni intellekt sahəsində üstünlük uğrunda mübarizə ilə kəskinləşdi. Eyni zamanda, Rusiya–Ukrayna münaqişəsi Avro-Atlantik məkanında təhlükəsizlik arxitekturasını sarsıtdı və enerji təchizatında yeni geosiyasi risklər yaratdı. Yaxın Şərq, Cənubi Qafqaz, Hind-Sakit okean regionu kimi ərazilərdə regional güclərin fəallaşması sistemin qeyri-sabit və çoxqütblü mahiyyətini daha da dərinləşdirdi ("The Post-Cold War Order: The Spoils of Peace", n.d.).

Tədqiqat

Soyuq Müharibənin başa çatması beynəlxalq münasibətlər sistemində əvvəl görünməmiş siyasi, iqtisadi və geostrateji dəyişikliklərin əsasını qoydu. SSRİ-nin süqutu ilə formalaşan təkqütblü dünya nizamı 1990-cı illərdə ABŞ-ın qlobal liderliyinin dominantlığı altında stabil görünsə də, bu mərhələ uzun müddət davam etmədi (Allison, 2017). Zaman keçdikcə yeni güc mərkəzlərinin yaranması, regionalların güclənməsi, iqtisadi və texnoloji rəqabətin sərtləşməsi, həmçinin qlobal şaxələnmənin artması beynəlxalq sistemin qədim tarazlıq məntiqinə qayıdışını sürətləndirdi. Bu kontekstdə 1991–2025 dövrü dünya güc mübarizəsinin yalnız yenidən canlanması deyil, həm də keyfiyyətə yeni mərhələyə keçidi kimi xarakterizə oluna bilər (Cohen, 1991; Kupchan, 2012).

İlk illərdə beynəlxalq sistemdə ABŞ-ın üstünlüyü sarsılmaz görünürdü. Hərbi-siyasi, iqtisadi və texnoloji sahələrdə hegemonluq edən ABŞ Balkanlarda müdaxilələr, Yaxın Şərqdə əməliyyatlar və qlobal maliyyə institutlarına nəzarət vasitəsilə beynəlxalq gündəliyi müəyyənləşdirirdi. Lakin bu üstünlük XX əsrin sonu və XXI əsrin ilk onilliyində baş verən qlobal proseslərin fonunda tədricən nisbi xarakter almağa başladı. Ən mühüm dönüş nöqtələrindən biri ABŞ-ın Yaxın Şərqdə uzunmüddətli hərbi əməliyyatlara cəlb olunması və 2008-ci il maliyyə böhranının yaratdığı iqtisadi zəiflik oldu. Bu proseslər ABŞ hegemonluğunun strateji sərhədlərini göstərdi və yeni güc mərkəzlərinin fəal şəkildə siyasi səhnəyə çıxmasına şərait yaratdı (Sarotte, 2021).

Məhz bu dövrdə Çin dünya iqtisadiyyatında inanılmaz artım tempi nümayiş etdirərək qlobal güc balansının dəyişdirici amilinə çevrildi. Çinin iqtisadi yüksəlişi təkcə ÜDM göstəricilərində deyil, texnoloji istehsal, yüksək innovasiya sahələri, 5G texnologiyaları, yarımkeçiricilər, süni intellekt və genişmiqyaslı infrastruktur layihələrində də özünü göstərdi. "Bir Kəmə, Bir Yol" təşəbbüsü ilə Çin Avrasiyada yeni geoiqtisadi model qurmağa başladı. Bu təşəbbüs dünya iqtisadiyyatının mərkəzinin tədricən Şərqə doğru sürüşdüyünü göstərməklə yanaşı, ABŞ–Çin strateji rəqabətinin əsas təməlinə çevrildi. Bu rəqabət klassik hərbi gücdən çox, texnologiya, ticarət və informasiya təhlükəsizliyi kimi sahələri əhatə etməyə başladı. Beləliklə, XXI əsrin əsas xüsusiyyətlərindən biri də məhz texnoloji hegemonluq uğrunda qlobal mübarizədir (Reid-Henry, 2019; Mearsheimer, 2018).

Rusiya da Soyuq Müharibədən sonra öz geosiyasi nüfuzunu bərpa etməyə yönəlmiş siyasət həyata keçirdi. 2000-ci illərdən etibarən enerji resurslarından əldə olunan gəlirlər ölkənin hərbi-siyasi imkanlarını genişləndirdi və Moskva post-sovet məkanında təsir dairəsini bərpa etməyə başladı (Ikenberry, 2011). 2008-ci il Gürcüstan münaqişəsi, 2014-cü il Krımın ilhaqı və nəhayət 2022-ci il Ukrayna müharibəsi Rusiya–Qərb münasibətlərinin kəskin qarşıdurma mərhələsinə keçməsinə səbəb

oldu. Bu proses Avro-Atlantik təhlükəsizlik arxitekturasında ciddi böhran yaratsa da, eyni zamanda beynəlxalq sistemdə yeni qütblər formalaşdırdı. Qərbin Rusiyaya qarşı tətbiq etdiyi sanksiyalar qlobal enerji və ərzaq bazarlarında ciddi dalğalanmalara yol açdı, “enerji təhlükəsizliyi” anlayışını yenidən beynəlxalq gündəliyin mərkəzinə gətirdi (Toje, 2010).

Hindistan və Türkiyə kimi yüksələn güclər də bu mərhələdə qlobal güc mübarizəsinin mühüm iştirakçılarna çevrildi. Hindistanın demoqrafik potensialı, informasiya texnologiyaları sənayesi və geosiyasi mövqeyi ölkəni ABŞ–Çin rəqabətində balanslaşdırıcı rol oynamağa vadar edir (Ostaszewski, 2019). Türkiyə isə regional münafişələrdə hərbi-siyasi aktivliyi, Afrika və Mərkəzi Asiya kimi regionlarda artan iqtisadi-siyasi nüfuzu ilə çoxqütblü sistemdə mühüm oyunçu statusunu gücləndirir. Körfəz ölkələri, xüsusilə Səudiyyə Ərəbistanı və BƏƏ, enerji gəlirlərindən istifadə edərək qlobal maliyyə və investisiya platformalarına çevrilir və yeni geoiqtisadi güc mərkəzləri yaradır (Holsti, 1994).

Nəticə

1991–2025 dövrü beynəlxalq münafişələr tarixində qlobal güc sisteminin dərin transformasiyaya uğradığı, hegemonluq modelinin dəyişdiyi və çoxsahəli rəqabətin intensivləşdiyi bir mərhələ kimi qiymətləndirilir. Soyuq Müharibənin başa çatması ilə formalaşan təkqütblü dünya nizamı ilk illərdə ABŞ-ın qlobal liderliyi ilə sabit görünə də, zaman keçdikcə yeni güc mərkəzlərinin yüksəlişi, regional aktorların fəallaşması və texnoloji inqilabın yaratdığı imkanlar bu hegemonluğun nisbi xarakter aldığını göstərdi. Bu dövrdə qlobal güc mübarizəsi yalnız hərbi-siyasi sahədə deyil, həm də iqtisadi, texnoloji, informasiya, enerji, geoiqtisadi və ideoloji müstəvilərdə genişlənərək çoxqütblü və qeyri-sabit bir beynəlxalq sistem formalaşdırdı.

Çinin sürətli iqtisadi yüksəlişi, ABŞ-la strateji rəqabəti, Rusiyanın regional və qlobal ambisiyaları, Hindistan, Türkiyə və Körfəz ölkələri kimi yeni aktorların güclənməsi qlobal güc balansını köklü şəkildə dəyişdirdi. Texnologiya və süni intellekt yarışının qlobal nizamın əsas determinantına çevrilməsi, enerji təhlükəsizliyi və təchizat zəncirlərinin geosiyasi silaha çevrilməsi, kiberməkanda qarşıdurmaların artması və informasiya müharibələrinin intensivləşməsi güc anlayışının yeni konturlarını müəyyən etdi. Bu kontekstdə hegemonluq artıq yalnız hərbi güc deyil, “kompleks güc paketi” — iqtisadi dayanıqlılıq, innovasiya üstünlüyü, informasiya nəzarəti və strateji resurslara çıxış kimi komponentlərə əsaslanır.

Ədəbiyyat

1. “The Post-Cold War Order: The Spoils of Peace” (n.d.). In *ResearchGate Manuscript*. (Original work published c. 2010s)
2. Allison, G. (2017). *Destined for war: Can America and China escape Thucydides’s trap?* Houghton Mifflin Harcourt.
3. Cohen, S. B. (1991). *Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era*. *International Journal of Politics*, 23(4), 455–478.
4. Holsti, K. J. (1994). Scholarship in an era of anxiety: The study of international politics during the Cold War. *International Studies Quarterly*, 38(1), 23–44.
5. Ikenberry, G. J. (2011). *Liberal Leviathan: The origins, crisis, and transformation of the American world order*. Princeton University Press.
6. Kupchan, C. A. (2012). *No one’s world: The West, the rising rest, and the coming global turn*. Oxford University Press.
7. Mearsheimer, J. J. (2018). *The great delusion: Liberal dreams and international realities*. Yale University Press.
8. Ostaszewski, P. (2019). The Cold War and Post-Cold War and Armed Conflicts. *Biblioteka Nauki*, (PDF), 1–25.
9. Reid-Henry, S. (2019). *Empire of Democracy: The Remaking of the West since the Cold War, 1971–2019*. London: John Murray.

10. Sarotte, M. E. (2021). *Not One Inch: America, Russia, and the Making of Post–Cold War Stalemate*. New Haven, CT: Yale University Press.
11. The Post-War Evolution of Globalisation and International Order. (2025). *Journal of International Studies*, 12(1), 1–22. (CH Ramirez)
12. Toje, A. (2010). *The European Union as a Small Power — after the Post-Cold War*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Daxil oldu: 03.08.2025

Qəbul edildi: 28.11.2025